

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-4-9>

УДК 332.1; 633.1

JEL E23, L16, L60, L66, Q11, R11

О. В. Ляховська

кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу проблем реального сектору економіки регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів

e-mail: Skalecka.olena@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4838-5619>

ТЕНДЕНЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ЗЕРНА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано обсяги виробництва та переробки зерна в Україні. Визначено, що високий рівень виробництва зерна спричинив перенасичення внутрішнього ринку та зростання експорту цього продукту. Водночас знизилась обсяги виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього, яке є основою глибинної переробки, а також, інших продуктів, частка яких у хлібному виробництві найвагоміша (хліба та продуктів хлібобулочних нетривалого використання, печива солодкого, вафель та вафельних облаток, макаронних виробів). Відповідно до характеристики регіонів виділено перспективні напрями розвитку виробництва та переробки зерна. Встановлено, що ключовим фактором збільшення ефективності виробництва зерна в Україні є забезпечення його максимальної переробки. Для забезпечення розвитку виробництва хлібних продуктів запропоновано: стимулювати залучення інвестиційних ресурсів у створення технічних можливостей виробництва конкурентної продукції для міжнародного ринку; розширювати асортимент хлібних продуктів, щоб задовольнити внутрішній попит тощо.

Ключові слова: виробництво зерна, переробка зерна, борошномельне виробництво, хлібні продукти, експорт зерна.

Lyakhovska O. TENDENCIES OF GRAIN PRODUCTION AND PROCESSING IN THE REGIONS OF UKRAINE

The volumes and changes in grain production in the regions of Ukraine are analyzed. The grain production volumes are revealed to have increased by 11.11% in 2013–2018. Poltava, Vinnytsia and Chernihiv regions were the leaders among the regions, where they produced about 24.5% of the total grain in Ukraine. The paper determines that high levels of grain production have led to an oversaturation of the domestic market and increased exports of this product. At the same time, the volumes and growth rates of wheat or wheat-rye flour, which is the basis of deep processing, decreased. The production of this grain processing product is concentrated in Vinnytsia, Kharkiv, Kyiv, Dnipropetrovsk and Khmelnytsky regions. In total, more than 50% of flour from the total production in Ukraine were produced in these regions in 2018. According to trends in grain production and its processing, regions of Ukraine are grouped into: regions with high levels of grain production and processing (Vinnytsia, Kharkiv, Kyiv, Dnipropetrovsk and Khmelnytsky); regions with high levels of grain production and low volumes of its processing (Poltava, Chernihiv, Cherkasy, Sumy, Odesa, Kirovohrad oblasts); regions with a tendency to increase the volumes of grain processing (Zhytomyr, Lviv and Volyn oblasts); regions that increase grain production, but the volume of its processing decreases (Ternopil, Kherson, Zaporizhia, Rivne and Ivano-Frankivsk and Mykolaiv); regions with a tendency to decrease the volume of grain production and processing (Donetsk, Luhansk, Zakarpattia and Chernivtsi regions). The ways of further development of these regions in terms of grain production and processing are suggested. The following measures will contribute to consolidation of positive trends in grain production: updating of technological support of grain production in order to reduce its cost and increase the opportunities for creating an ecological product that will be competitive in the world market; increase of elevator capacity, which will prevent the risk of losses due to poor storage of products.

Keywords: grain production, grain processing, flour milling, grain products, grain exports.

Постановка проблеми. Виробництво та переробка зерна – один з перспективних напрямів промисловості України, враховуючи високий рівень сировинного потенціалу та зростання попиту на цей вид продукції на міжнародному ринку. Проте останніми роками лівова частка виробленого зерна спрямовувалась на експорт, водночас зменшувались обсяги його переробки та виробництва готової хлібної продукції. Тому виникає необхідність аналізу змін та виявлення перспективних напрямів у виробництві та переробці зерна у регіонах України.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми та перспективи ринку зерна в Україні широко досліджувались, зокрема, такими вченими, як І. Г. Кириленко, В. В. Дем'янюк [1], С. В. Майстро [2] та інші. Доцільно відзначити науковців, у працях яких

висвітлено проблеми борошномельної промисловості України: О. В. Нікішина [3], І. О. Кузнєцова, Ю. В. Карпенко [4] та інших. Проте питання регіонального розвитку виробництва зерна та його переробки залишається актуальним, зважаючи на динамічність змін в економіці та значимість цього напрямку харчової промисловості для економіки України.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних тенденцій у виробництві та переробці зерна у регіонах України.

Основні результати дослідження. Україна належить до країн-лідерів із заготівлі зерна, останніми роками спостерігались позитивні тенденції у цьому напрямі виробництва. Так, за 2013–2018 рр. обсяги заготівлі зерна та зернобобових культур в Україні зросли на 11,11%: у 2018 р. було заготовлено 70 056,5 тис. т, що на 7005,2 тис. т більше показника 2013 р.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Регіональні тенденції виробництва зерна сформувались не рівномірно, здебільшого відповідно до природно-кліматичних умов. Лідерами серед регіонів із заготівлі зерна та зернобобових культур у 2018 р. були Полтавська (9,05% заготівлі в Україні), Вінницька (8,44%) та Чернігівська (7,01%) області. Найменші обсяги цього виду виробництва серед

регіонів у Закарпатській (0,54%), Чернівецькій (0,84%) та Івано-Франківській (1,15%) областях.

Означені тенденції зумовили перенасичення внутрішнього ринку та активізацію експорту зерна. Водночас можемо спостерігати зменшення темпів зростання борошномельного виробництва, яке є основою глибинної переробки зерна (рис. 1).

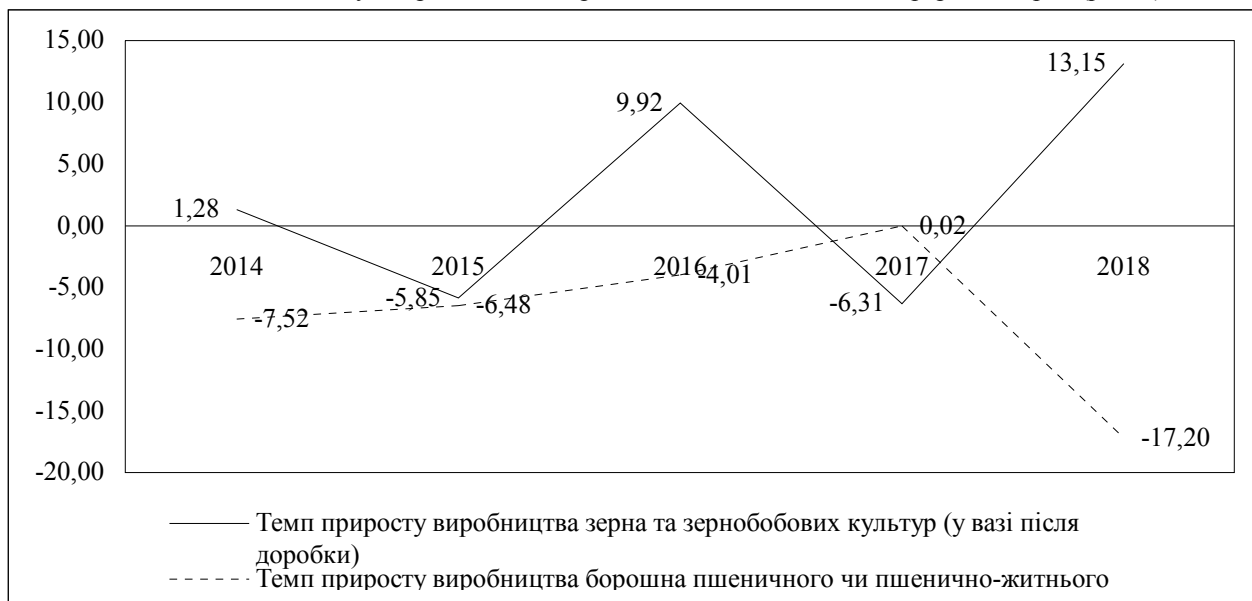

Рис.1. Темп приросту виробництва зерна та зернобобових культур і борошна пшеничного та пшенично-житнього, %

Джерело: авторські розрахунки за [5].

Виробництво борошна пшеничного та пшенично-житнього в Україні за 2013-2018 рр. знизилось на 31,24%: у 2018 р. обсяг виробництва становив 1634,76 тис. т, що на 742,84 тис. т менше показника 2013 р.

Ліва частина виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього у 2018 р. була зосереджена у Вінницькій (13,88% виробництва в Україні), Харківській (13,82%), Київській (10,29%), Дніпропетровській (9,07%) та Хмельницькій (6,53%) областях. Сумарно у цих регіонах виробили більше 50% всього борошна в Україні.

Найменшими обсяги виробництва борошна пшеничного та пшенично-житнього були у Донецькій (0,36% виробництва в Україні), Кіровоградській (1,21%) та Житомирській (1,27%) областях.

Зменшення обсягів виробництва продукції борошномельної промисловості переважно пов'язане із зниженням попиту на неї на вітчизняному ринку (демографічні чинники, низька купівельна спроможність населення, зміни в культурі харчування тощо). Водночас вихід на міжнародні ринки збуту продукції переробки зерна потребує значних інвестиційних вкладень в оновлення технології виробництва, приведення у відповідність якості продукції до міжнародних стандартів, логістику та ін. Натомість експорт зерна потребує менше довгострокових вкладень та ефективний в короткостроковій перспективі, що сприяє його зростанню.

Негативні тенденції у розвитку борошномельної промисловості стали також одним з наслідків змін у виробництві таких продуктів:

- хліба та виробів хлібобулочних нетривалого зберігання (за 2013-2018 рр. виробництво зменшилось на 612,27 тис. т);

- печива солодкого включно із сендвіч-печивом, крім частково чи повністю покритого шоколадом або іншими сумішами, що містять какао (виробництво зменшилось на 66 тис. т);
- вафель і вафельних облаток включно із солоними, крім частково чи повністю покритих шоколадом або іншими сумішами, що містять какао (зменшилось на 23,4 тис. т);
- виробів макаронних неварених, крім виробів із вмістом яєць, з начинкою або приготовлених іншим способом (зменшилось на 20,7 тис. т) (рис. 2).

У 2018 р. обсяг виробництва хліба та виробів хлібобулочних нетривалого зберігання в Україні становив 949,23 тис. т, що на 612,27 тис. т менше показника 2013 р. Оскільки цей вид виробництва прив'язаний до попиту, воно зосереджене у найбільш заселених регіонах, зокрема Дніпропетровській (12,66% обсягу виробництва в Україні), Київській (9,71%) та Харківській (7,60%) областях. Найменшими обсяги цього виду виробництва були у Тернопільській (0,73% виробництва в Україні), Луганській (0,82%) та Закарпатській (0,89%) областях.

Такі тенденції зумовлені перенасиченням внутрішнього ринку хлібними продуктами та низьким рівнем розвитку міжнародних ринків збуту. Так, за 2013-2018 рр. фонд споживання хлібних продуктів (включає борошно, крупи, рис, зернобобові, а також хліб, макаронні та кондитерські вироби в перерахунку на борошно) зменшився у всіх регіонах України, окрім Хмельницької області, де показник зріс на 5,86%. У 2018 р. він становив 4207,3 тис. т, що на 14,71% менше показника 2013 р.

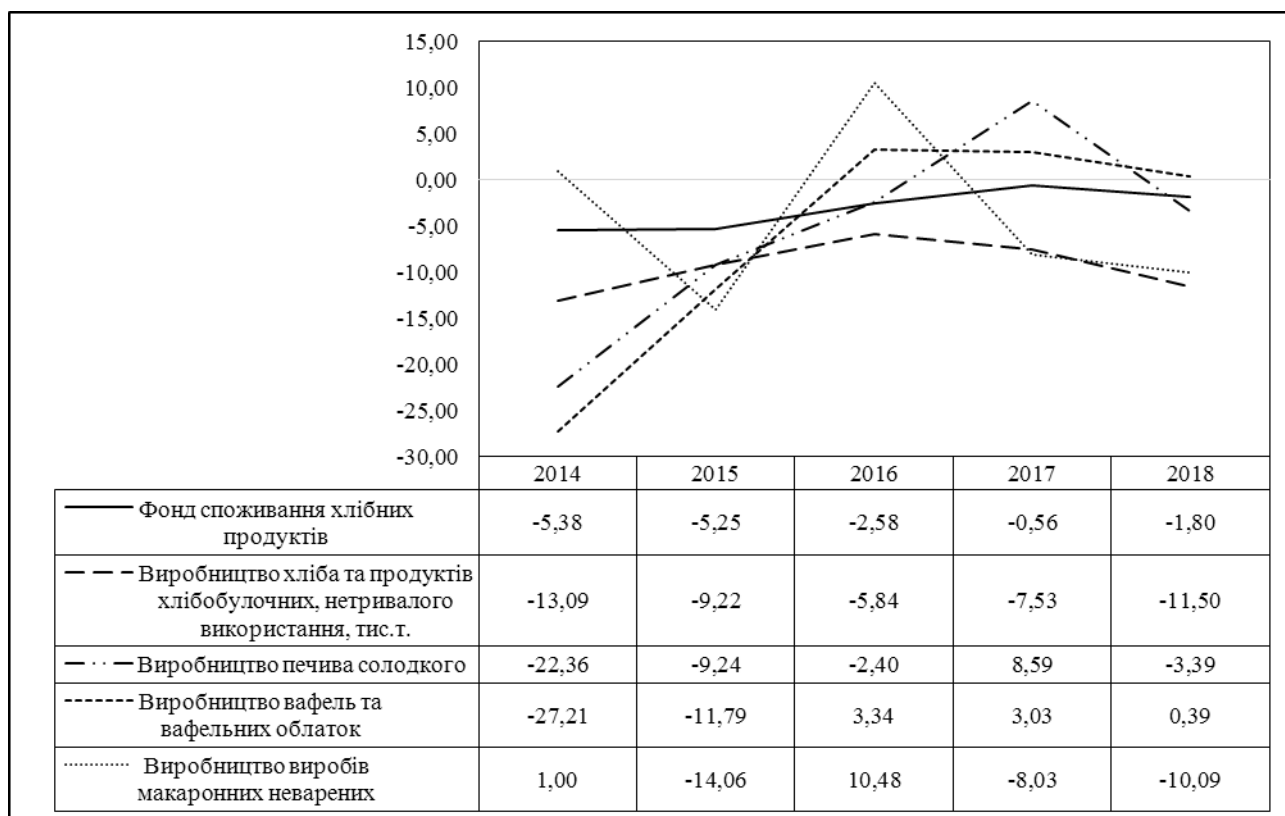

Рис. 2. Темпи приросту фонду споживання хліба та виробництва хлібної продукції, %

Джерело: авторські розрахунки за [5].

Загалом, рівень переробки зерна в окремих регіонах не відповідав рівню їхнього сировинного забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Частка регіонів у виробництві зерна та зернобобових культур, борошна та хліба у 2018 р., %

Частка регіону у виробництві зерна та зернобобових культур (у вазі після дробки)		Частка регіону у виробництві борошна пшеничного та пшенично-житнього		Частка регіону у виробництві хліба та виробів хлібобулочних, нетривалого зберігання	
Полтавська	9,05	Вінницька	13,88	Дніпропетровська	12,66
Вінницька	8,44	Харківська	13,82	Київська	9,71
Чернігівська	7,01	Київська	10,29	Харківська	7,60
Черкаська	6,63	Дніпропетровська	9,07	Одеська	7,07
Сумська	6,38	Хмельницька	6,53	Запорізька	5,04
Одеська	6,17	Львівська	4,37	Хмельницька	4,58
Київська	5,83	Сумська	4,08	Львівська	4,37
Хмельницька	5,51	Черкаська	3,99	Донецька	4,12
Харківська	5,47	Одеська	3,86	Вінницька	3,59
Кіровоградська	5,37	Запорізька	3,51	Житомирська	3,25
Дніпропетровська	4,98	Херсонська	3,04	Сумська	3,12
Миколаївська	3,82	Тернопільська	2,58	Рівненська	2,99
Тернопільська	3,76	Рівненська	2,33	Полтавська	2,99
Житомирська	3,46	Луганська	1,84	Волинська	2,75
Херсонська	3,24	Полтавська	1,79	Івано-Франківська	2,61
Запорізька	3,19	Миколаївська	1,35	Черкаська	2,31
Львівська	2,06	Чернігівська	1,29	Херсонська	2,18
Донецька	1,92	Житомирська	1,27	Чернігівська	2,09
Рівненська	1,80	Кіровоградська	1,21	Миколаївська	1,97
Волинська	1,77	Донецька	0,36	Чернівецька	1,82
Луганська	1,65	Волинська	н. д.	Кіровоградська	1,12
Івано-Франківська	1,15	Закарпатська	н. д.	Закарпатська	0,89
Чернівецька	0,84	Івано-Франківська	н. д.	Луганська	0,82
Закарпатська	0,54	Чернівецька	н. д.	Тернопільська	0,73

Джерело: авторські розрахунки за [5].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Поділ регіонів України за обсягами виробництва та переробки зерна у 2018 р. представлено у табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл регіонів за тенденціями у виробництві та переробці зерна

Характеристика	Регіон	Перспективні напрями
Високий рівень виробництва та переробки зерна	Вінницька обл. Харківська обл. Київська обл. Дніпропетровська обл. Хмельницька обл.	Розширення ринків збуту з орієнтацією на міжнародні, враховуючи вимоги до якості продукції та тенденції попиту
Високий рівень виробництва зерна та низькі обсяги його переробки	Полтавська обл. Чернігівська обл. Черкаська обл. Сумська обл. Одеська обл. Кіровоградська обл.	Розвиток виробництва хлібних продуктів відповідно до вимог якості та попиту як для реалізації на внутрішньому, так і на міжнародному ринках
Тенденції до зростання переробки зерна	Житомирська обл. Львівська обл. Волинська обл.	Закріплення конкурентних позицій на ринку. Розширення асортименту виробництва хлібної продукції з орієнтацією на внутрішній та міжнародні ринки збуту
Тенденції до зростання виробництва зерна, але зменшення обсягів його переробки	Тернопільська обл. Херсонська обл. Запорізька обл. Рівненська обл. Івано-Франківська обл. Миколаївська обл.	Стимулювання переробки зерна для забезпечення цих регіонів хлібними продуктами. Формування стратегічних напрямів розвитку ринку зерна та його переробки
Низький рівень виробництва та переробки зерна	Донецька обл. Луганська обл. Закарпатська обл. Чернівецька обл.	Переробка зерна, розвиток борошномельного виробництва та виробництва хлібних продуктів для забезпечення попиту у регіонах

Джерело: побудовано автором.

- області з високим рівнем виробництва й переробки зерна (Вінницька, Харківська, Київська, Дніпропетровська та Хмельницька), в яких обсяги виробництва зерна та борошна, а також хліба та виробів хлібобулочних нетривалого використання вище середнього показника по Україні (окрім Вінницької області, де частка виробництва хліба та виробів хлібобулочних нетривалого використання становила 3,59% у виробництві в Україні). Для таких регіонів доцільно закріпити позитивні тенденції виробництва та переробки зерна з орієнтацією на розвиток міжнародного ринку збуту;
- регіони з високим рівнем виробництва зерна та низькими обсягами його переробки (Полтавська, Чернігівська, Черкаська, Сумська, Одеська, Кіровоградська області). Зважаючи на значний сировинний потенціал для розвитку борошномельного виробництва та виробництва хлібних продуктів, збільшення елеваторних потужностей та розширення ринку збуту сприятиме збільшенню прибутковості цих напрямів промислового виробництва. Регіони потребують залучення інвестиційних ресурсів у переробку зерна;
- регіони з тенденціями до збільшення обсягів переробки зерна (Житомирська, Львівська та Волинська області). Ці регіони характеризувалися сталими тенденціями до приросту обсягів зерна та борошномельного виробництва. З огляду на зростання сировинного забезпечення та збільшення базового для хлібного виробництва продукту – борошна – регіони можна розглядати як перспективні в плані переробки зерна. Закріпленню конкурентного становища цих регіонів на ринку зерна та зернових продуктів сприятиме розширення асортименту хлібної продукції та збільшення елеваторних потужностей для ефективного використання сировини;
- регіони, що нарощують виробництво зерна, проте зменшують обсяги його переробки (Тернопільська, Херсонська, Запорізька, Рівненська та Івано-Франківська та Миколаївська області). Зауважимо, останніми роками у Миколаївській обл. зменшились обсяги переробки зерна, хоча у 2018 р. тут було заготовлено 3,82% загального обсягу зерна в Україні. Регіони цієї групи потребують залучення інвестиційних ресурсів у розвиток переробки зерна, що це сприятиме їх стратегічному розвитку;
- регіони з тенденціями до зменшення обсягів виробництва та переробки зерна (Донецька, Луганська, Закарпатська та Чернівецька області). Зниження обсягів виробництва та переробки зерна у Донецькій та Луганській областях відбулось унаслідок ведення бойових

дій на їхніх територіях. Для Закарпатської та Чернівецької областей характерні низькі обсяги виробництва зерна, що пов'язано з природно-кліматичними умовами. Проте як один із напрямів розвитку борошномельного та хлібного виробництва можна розглядати роботу із залученою сировиною.

Відповідно до наведеного вище можемо виділити основні фактори стимулювання розвитку ринку зерна:

- оновлення техніко-технологічного забезпечення виробництва зерна з метою зменшення його собівартості та розширення можливостей для створення екологічного продукту, що буде конкурентоспроможним на світовому ринку;
- збільшення елеваторних потужностей, що дозволить запобігти ризику втрат через неякісне зберігання продукції.

Ключовим фактором збільшення ефективності виробництва зерна в Україні є забезпечення максимального рівня його переробки. Незважаючи на перенасичення вітчизняного ринку хлібною продукцією, попит на міжнародному ринку на цю продукцію зростає. Такі тенденції сприятливі для українських виробників. Для забезпечення розвитку виробництва хлібних продуктів, необхідно стимулювати залучення інвестиційних ресурсів у створення технічних можливостей виробництва конкурентної на світовому ринку продукції.

Висновки. За результатами проведеного дослідження тенденцій виробництва та переробки зерна в регіонах України можемо зробити низку висновків.

1. Виробництво зерна в Україні впродовж останніх років зросло, зокрема у регіонах із сприятливими природно-кліматичними умовами. Проте значно знизилось виробництво основних продуктів його переробки (борошна пшеничного та пшенично-житнього, хліба та виробів хлібобулочних нетривалого використання; печива солодкого, вафель і вафельних облаток, макаронних виробів). Тому виникає необхідність стимулювання максимальної переробки зерна, що сприятиме зростанню доданої вартості та розвитку економіки загалом.

2. З огляду на тенденції виробництва та переробки зерна у регіонах необхідно вжити заходів для стимулювання розвитку цього сектору переробної промисловості, зокрема доцільно розширити ринки збуту з орієнтацією на міжнародні, розширити асортимент виробництва хлібної продукції, модернізувати переробку зерна для покращення стандартів якості тощо.

Список використаних джерел

1. Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В. Перспективи вітчизняного АПК в світлі прогнозів

світового ринку продовольства. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 21-28.

2. Майстро С. В., Хирамагомедов М. Г. Ринок зерна в Україні: сучасний стан та напрямки державного регулювання. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua>

3. Нікішина О. В., Муратов О. М. Заходи подолання інституційних дисбалансів зовнішньоекономічної інтеграції українського ринку борошномельно-круп'яної продукції. *Економіка харчової промисловості*. 2018. Т. 10, вип. 4. С. 29-38.

4. Кузнецова І. О., Карпенко Ю. В. Стратегія зовнішньоекономічної діяльності підприємств борошномельної галузі: концептуальна модель. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 69(1). С. 168-178.

5. *Державна служба статистики України*: сайт. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Kyrylenko I., & Demyanchuk, V. (2015). Perspektivy vitchyznyanoho APK v svitli prohnoviz svitovoho rynku prodovol'stva [Prospects of domestic agroindustrial complex in the light of forecasts of the world food market]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 21-28. [in Ukrainian].

2. Maystro, S., & Khyramahomedov, M. (2012). Rynok zerna v Ukrayini: suchasnyy stan ta napryamky derzhavnogo rehulyuvannya [Grain market in Ukraine: current state and directions of state regulation]. *Derzhavne budivnytstvo – State building*, 2. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua> [in Ukrainian].

3. Nikishina, O., & Muratov, O. (2018). Zakhody podolannya instyutsiynikh dysbalansiv zovnishnyoekonomichnoyi intehratsiyi ukrayins'koho rynku boroshnomel'no-kруп'yanoyi produktsiyi [Measures to overcome the institutional imbalances of foreign economic integration of the Ukrainian flour and cereals market]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti – Food industry economics*, 10(4), 29-38. [in Ukrainian].

4. Kuznyetsova, I., & Karpenko, U. (2019). Stratehiya zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti pidpryyemstv boroshnomel'noyi haluzi: kontseptual'na model' [The strategy of foreign economic activity of the enterprises of the flour-milling industry: a conceptual model]. In *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' [Bulletin of socio-economic research]*: Vol. 69(1) (pp. 168-178). [in Ukrainian].

5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [State Statistics Service of Ukraine]*: Website. (2019). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

Надійшло 20.07.2019 р.